

בס"ד

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א ראש ישיבת אתרי

המתקיימים בבית הכנסת "מאור ישראל", בראנד 18, הר נוף

בענין:

בפיה על המצות ותזכחה

- תם -

נמסר בש"ק פ' קדושים ה'תשע"ו

בש"ק פרשת אמור יחל השיעור אי"ה בשעה 5:30 ויהיה בענין:

האומר על עצמו שהוא כהן

מנחה ב 5:15

השיעור לעילוי נשמת הרב ר' שלמה ב"ר בן ציון זצ"ל

בברכת שבת שלום

המארגנים

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה ל"תמותי עיצוב גרפי": timnal@zahav.net.il

כפיה על המצות ותוכחה

עמודי הארזים על היראים [מבנו של החקרי לב] מצוה רכג], שהוכח תוכיח הוא בין במ"ע ובין בל"ת, וכ"כ הפמ"ג בסו"ס תיבת גומא [החקירה הרביעית], וכן י"ל בדעת הנתיב"מ.

ב. אמנם כ"ז לפי פירוש רש"י בגמ' הנ"ל, אבל ברמב"ם מבואר לכאורה לא כך, שהרמב"ם פ"ו מדיעות ה"ה כתב דכל השונא אחד מישראל עובר בלא תשנא את אחיך בלבבך אבל המכה את חבירו אע"פ שאינו רשאי אינו עובר משום לא תשנא את אחיך בלבבך כיון שאינו רק בלב. ומבואר שהרמב"ם פירש את דברי הגמ' והתו"כ הנ"ל כפשוטם שאין איסור לא תשנא את אחיך על המכה את חבירו כיון שמיהא אינו רק בלב, וכן מפורש בספר המצוות (ל"ת שב). ולדברי הרמב"ם הנ"ל א"כ אין מקור מן הגמ' הנ"ל שיוכל אדם להכות את חבירו על דבר מצוה, ושוב צ"ע כנ"ל מנין שיכול אדם להכות את חבירו לכופו לקיים מצוה הרי יש בזה משום לא יוסיף.

ואכן בתשובת מהר"ם לובלין סי' י"ג הביא פרש"י הנ"ל בברייתא דתו"כ הנ"ל והוסיף שלא נעלם מעיניו שהרמב"ם שם לכאורה לא פירש כן, כי אף הרמב"ם מסכים לשיטת רש"י הנ"ל, שהרי הרמב"ם שם בהל' ו - ח' כתב דמי שאחר חטא לו לא ישנא אותו בלבו על כך אלא יוכיח אותו ויתבענו למה חטאת לי וכו', וזהו לשון הפסוק לא תשנא את אחיך בלבבך [שלא תשמור השנאה עליו]. אלא הוכח תוכיח את עמיתך [על מה שחטא לך] ולא תשא עליו חטא [לא תשא את החטא בלבבך], הרואה את חבירו שחטא או שהולך בדרך לא טובה מצוה להחזירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא וכו' שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך וכו' המוכיח את חבירו לא ידבר לו תחלה קשות על שיכלימו שנאמר ולא תשא עליו חטא וכו' בד"א בדברים שבין אדם לחבירו אבל בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מכלימים אותו רבים ומפרסמים חטאו ומחרפין אותו בפניו ומבזין ומקללין עד שיחזור למוטב עכ"ל. ומבואר מדברי הרמב"ם שהפסוק מתפרש בשני אופנים: א] בחטא שבין אדם לחבירו, שאם חטא לו שלא ישא עליו חטא וכו'. ב] בחטא שבין אדם למקום שיוכיחו על מה שחטא, ולא ידבר לו קשות דכתיב ולא תשא עליו חטא. וציין המהר"ם מלובלין לדברי הרמב"ם בסה"מ ל"ת ש"ב-ש"ג שהביא שתי ההלכות הנ"ל וכתב שהפסוק בפשוטו מתפרש שלא יזכור החטא שעשה לו חבירו אלא יתבענו למה עשית לי ויוכיחו וכמ"ש בהל' ה', ואמנם חז"ל דרשוהו בתו"כ להוכיח אדם החוטא בבן אדם למקום ושניהם אמת.

ולפי"ז ביאר המהר"ם דגם רישא דקרא י"ל שמתפרש בשתי פנים, דלפי הביאור שלא תשנא את אחיך בלבבך קאי על מי שחטא לו חבירו, שלא ישא חטאו בלבו אלא יתבענו למה עשית לי כך, לפי"ז מתפרש הפסוק לא תשנא את אחיך בלבבך כמ"ש הרמב"ם שבשונא אותו בלבו עובר בלאו ובמכהו אינו עובר, וכנ"ל. אמנם לפי הביאור דמיירי במוכיחו על איסור שלשמים, לפי"ז מתפרש גם רישא דקרא דלא תשנא את אחיך בלבבך אחרת, וזהו כמ"ש רש"י דנתחדש שבמכהו על דבר התוכחה שהוא מוכיחו [שע"ז קאי הפסוק וכנ"ל] אין בו איסור.

א. ב"ק כ"ח א' מנין לנרצע שכלו ימיו [הגיע יובל - רש"י] ורבו מסרבה בו לצאת וחבל בו ועשה בו חבורה שהוא פטור ת"ל לא תקחו כופר לשוב, לא תקחו כופר לשב. ומסקינן דמיירי בעבד שמסר לו רבו שפחה כנענית, עד האידנא היתירא והשתא איסורא. הלכך רשאי להלקותו לאפרושי מאיסורא. ויש לעיין מנין הך דינא שרשאי אדם לכוף אדם את חברו לקיים את המצות אפילו בהכאה. וביש"ש שם ביאר" דילפינן לה מדכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך, וכמבואר בתו"כ שם ובגמ' בערכין ט"ז ב' דכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך יכול לא יכנו ולא יסטרנו ת"ל בלבבך בשנאה שבלב הכתוב מדבר. והדבר צ"ע, כיצד מותר להכותו הרי המכה את חבירו עובר בלאו דלא יוסיף להכותו, ופירש"י יכול לא יכנו על דבר תוכחה עכ"ל, ומבואר מזה דמהפסוק לא תשנא את אחיך בלבבך למדנו שלדבר תוכחה ולהפריש מאיסורא יכול אדם להכות את חבירו, וזהו שכתוב רק בלבבך ולא בהכאה.

ובה היה נוחא לבאר דברי הקצוה"ח במשובב סי' ג', דשם [סק"א] יסד הקצוה"ח דלכפיה על המצות - דתניא בכתובות פ"ו א' האומר לולב איני נוטל וכו' מוכין אותו עד שתצא נפשו - דבעינן ב"ד דוקא, ולא כל אדם יכול להכות את חבירו שיקיים מצוה, והוכיח כן מדברי התוס' בסנהדרין ב' ב' שכתבו דלכפיה על גט בעינן ב"ד סמוכים, והוכיחו זאת מן הגמ' בגיטין פ"ח ב' דר' יוסף אמר לאביי שמי שמחוייב לגרש את אשתו בעינן ב"ד כדי לכופו לגרשה ורק שבי"ד שאינם סמוכים ג"כ מועילים כי שליחותיהו דבני א"י קעבדינן [וה"ה כשאין בא"י ב"ד מומחין דשליחותיהו דקמאי קא עבדינן], והרי הכא יש לו מצוה לגרש את אשתו ואפ"ה בעינן ב"ד לכפיה, והנתיב"מ שם חלק ותמה ע"ד הקצות מן הגמ' בב"ק הנ"ל שמבואר שהרב יכול לכוף את העבד להפרישו מאיסור שפחה כנענית, ומבואר שלא בעינן ב"ד. והקצוה"ח תירץ במשובב שמ"ע לחוד ומצות ל"ת לחוד, ונהי שלעשה בעינן ב"ד וכמ"ש התוס' מיהו לל"ת כ"א יכול לכוף, וזהו דברי הגמ' הנ"ל שהרב יכול לכפות לעבד ולהכותו שלא יבא על השפחה דזהו ל"ת. אמנם הקצוה"ח סתם דבריו ולא ביאר מהו החילוק בין עשה לל"ת ומאי שנא.

ולפי"ז נראה לבאר עפ"ד הגינת ורדים [הספרדין] סי' ג' שעמד על הקושיא למה בעינן ב' דינים נפרדים דהוכיח תוכיח וערבות [דילפינן לה מקרא דוכשלו איש באחיו שאחד נענש על עון כולם], ותירץ דהפסוק של הוכח תוכיח הוא רק בל"ת ודינא דערבות הוא גם בעשה. ולפי"ז הרי מבוארים דברי הקצות, דכיון שביאר מהרש"ל שהמקור לכפיה על המצות בהכאה הוא מקרא דלא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך, וכדפירש"י הנ"ל בברייתא דערכין, א"כ הרי לפי הנחת הגו"ר זהו רק בל"ת אבל במ"ע לא נאמר הך קרא וא"כ אין לנו מקור שיכול לכפותו, ועל כן רק בל"ת יכול כל אחד לכפותו ואילו בעשה בעינן ב"ד.

ואכן לדעת הנתיבות י"ל דלא כמו שנקט הגינת ורדים שדין הוכח תוכיח הוא רק בל"ת ולא בעשה, אלא י"ל כמו שכתב בס'

ונראה בזה, דהנה הגר"י פערלא בסוף ח"ג [פרשה נ"ח] נקט לדבר פשוט דמצות תוכחה היא רק לאחר שעשה העבירה ולא קודם. ודייק כן מלשון היראים [מצוה רכג] והסמ"ג [עשין י"א]. [ואמנם הח"ח בפתחה (עשין, ה במ"ח) נקט בשיטת היראים דס"ל כהרמב"ם דההוכחה הוא גם לפני העבירה, ואכן בלשון היראים באמצע דבריו שם, יש לפרשו בב' אופנים שכתב שם בזה"ל, אבל אם אי אפשר להפרישו מעבירה אלא אם כן יביישהו, יוכיחו ולא יקום לבושתו וכו' עכ"ל. ומשמע שהוא קאי על לפני החטא. אמנם אפשר לפרשו לענין הפרשה להבא]. וכבר עמד הגר"י פ' שלשון הרמב"ם בסה"מ (במ"ע ר"ה ובל"ת ש"ג) הוא שהמצוה היא בין קודם העבירה ובין לאחריה אלא שבפ"ו מדיעות ה"ז לא כתב רק ההוכחה שלאחר העבירה [שכתב הרואה את חבירו שחטא וכו' מצוה להחזירו למוטב שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך] וא"כ נראה שחזר בו. עד כאן דברי הגר"י פ.

אמנם בקר"ס שם מבואר שהרמב"ם לא חזר בו, ואדרבה גם בהל' דיעות מבואר כמ"ש בסה"מ, שכתב הרואה חבירו שחטא או שהוא הולך בדרך לא טובה מצוה להחזירו למוטב וכו', ומש"כ בדרך לא טובה היינו לפני שחטא, וא"כ גם כאן כלל הרמב"ם בהל' דיעות את שני אופני ההוכחה.

ונראה, דהרמב"ם והיראים אזלי בזה לשיטתיהו, דהנה בס' אבנ"ז יור"ד סי' תס"א חקר בגדר מצות תוכחה האם גדרה מצות מחאה על העבירה שנעשתה, או ענינה להציל את חבירו מן החטא. והוכיח האבנ"ז שהוא מענין מחאה ממש"כ היראים [מצוה רכג] דתוכחה הוא אפילו כשברור למוכיח שלא ישמע לו, [וכתב האבנ"ז דמה שמחויב לתקן את חבירו בדרך הישר הוא מדינא דערבות, וזה רק כשיתכן שישמע לו]. והרי אם ברור לו שלא ישמע לו מה הענין בתוכחה וע"כ מדין מחאה הוא. וכן פסק הרמ"א (באו"ח תרח) כשיטת היראים.

אמנם במשנ"ב שם הביא כמה ראשונים דפליגי וס"ל דגם מצות תוכחה הוא רק כשיתכן שדבריו יישמעו על העובר. והיינו דפליגי בחקירה זו, אם הוא דין מחאה או כדי למנוע החטא. וכן יש לתלות בזה מש"כ בבאו"ה"ל סי' תר"ח ס"א [ד"ה אבל] מתנא דבי אליהו דדרשינן הוכח תוכיח את עמיתך דדוקא בעושה מעשה עמך אבל רשע כמחלל שבת בפרהסיא אין מצות תוכחה. וכן הביא מהגר"א באדרת אליהו עה"פ הוכח תוכיח את עמיתך. והפוסקים דנו בזה. ולכאורה יש לתלות בזה דאם הוא מדין מצות מחאה אזי ברשע אדרבה יותר מסתבר שיש למחות, אבל אם הוא משום טובת חבירו אזי י"ל דאם יצא מכלל עמיתך אין מצוה לדאוג לו.

ואכן הרמ"א בסי' תר"ח ס"ב הביא על מה שפסק השו"ע שם מן הגמ' בביצה ל' א' שאין למחות ביד הנשים שהיו אוכלות בתוספת יוד"כ כיון שמוטב יהיו שוגגין ואל יהיו מזידין [דאם יאמרו להם לא ישמעו ויהיו מזידין], והוסיף הרמ"א שזהו רק בדבר שאינו מפורש בתורה אבל בדבר המפורש בתורה אין אומרים כן. ומקורו מדברי הרא"ש בביצה שם בשם העיטור. והביא המשנ"ב שם את דברי הרשב"א שביאר הטעם משום שבדבר שאינו מפורש יכולים אנו לתלות שאינם יודעים והווי שוגגין אבל בדבר המפורש לא הווי שוגגין. ומבואר עכ"פ דאם הוא מזיד אפילו אם לא ישמע לו עליו להוכיחו. ונמצא דאף הרא"ש חבר לשיטת היראים הנ"ל.

והוסיף המהר"ם דזה מש"כ הרמב"ם שבדברי שמים אם הוכיחו ולא שמעו לו מקללין אותו וכו'. ומנין לרמב"ם זאת - ע"כ מהברייתא הנ"ל בערכין, יכול לא יכהו ולא יסטרנו ולא יקללנו ת"ל בלבבך. ומבואר א"כ שגם הרמב"ם פירש הפסוק כרש"י שיש כח לבזותו וה"ה להכותו אם איננו שומע לתוכחתו, עכ"ד המהר"ם.

וי"ש להוסיף דאכן גם הרמב"ן ביאר את הפסוק בב' אופנים. בתחילה כתב דמיירי בתוכחה על עבירה שבין אדם למקום, וכדתרגם האונקלוס [יט, יז] על הפסוק דולא תשא עליו חטא ולא תקבל על דיליה חובא, והיינו שאם לא יוכיחו הוא נענש בזה. ושוב כתב ע"ד הפשט, שכוננת הפסוק שיוכיחו על חטא שחטא לו ולא ישמור בלבו הדברים. [ורבינו יונה בשע"ת ש"ג (וציין לו בקוב"ש ביצה אות ס"ו)] פירש נמי הפסוק עפ"י האונקלוס, ולמד מזה עיקר דינא דערבות. וזה דלא כהגינת ורדים הנ"ל שנקט שהם שני דינים חלוקים].

אמנם לפי"ז נמצא שהגמ' עצמה והתו"כ שאמרו יכול לא יכנו ולא יסטרנו ולא יקללנו ת"ל בלבבך מתפרשים ג"כ בשני אופנים: אופן א' שאם מכהו אינו עובר בלא תשנא, ואופן ב' שיכול להכותו ע"ד תוכחה. וזה דבר רחוק. מה גם שהרמב"ם לא הזכיר כלל את הביאור השני בתו"כ שילפינן מכאן שאדם יכול להכות את חבירו להפרישו מאיסורא. ומש"כ המהר"ם דמנין לרמב"ם שיכול לבזות את חבירו אם יאנו שומע לתוכחתו, הנה הרמב"ם שם סיים בזה"ל כמו שעשו כל הנביאים לישראל עכ"ל, הרי שהרמב"ם הוכיח כן מהא שהנביאים עשו כן לישראל ולא מן הפסוק של לא תשנא את אחיך, וא"כ קשה לפרש ברמב"ם כדברי המהר"ם מלובלין, ושוב צ"ע מנין לרמב"ם שיכול אדם לכופף את חבירו להפרישו מאיסורא והרי זהו איסור דלא יוסיף להכותו.

ג. ויש להקשות ביותר, דהנה הב"ח ביור"ד סי' ש"ג נקט לדבר פשוט מדברי הרא"ש בהל' כלאי בגדים [בהא דהרואה את חבירו לבוש כלאים] שהכפיה לאפרושי מאיסורא הוא רק מדרבנן. ואמנם השאג"א סי' נ"ח נקט לא כך וביאר את דברי הרא"ש בדרך אחרת עיי"ש. אכן כדברי הב"ח משמע עוד ברא"ש ברפ"ק דשבת בהא שפשט העני בשבת ידו לפניו והניח בעה"ב ביד העני, והעני הוציא דהעני חייב, וכבר עמדו התוס' למה בעה"ב אינו עובר משום לפני"ע, והרא"ש כתב דאין לומר דמיירי שיכול היה העני לקחתו בעצמו דאז ליכא לפני"ע, דמיהא איסור דרבנן איכא, שהרי אפילו קטן בי"ד מצווין להפרישו וכ"ש גדול שלא יסייע לו. ומשמע שהוא איסור מדרבנן, ואמנם המשנ"ב בסי' שמ"ז בשע"ת צ"ס"ח נקט שאפרושי מאיסורא הוא דין דאורייתא, ולכן תמה על הרא"ש מהו שכתב דרק איסור דרבנן הוא, ותירץ דמיירי שודאי לא ישמע לו העני מליטול שבוה אין משום אפרושי מאיסורא מדאורייתא ורק מדרבנן יש איסור לסייע לו משום מסייע ידי עוברי עברה. אמנם פשטות דברי הרא"ש שזהו דרבנן וכמ"ש הב"ח.

וזה צ"ע הלא איכא מצות תוכחה, ומכח מצוה זו ליחייב לאפרושי מאיסורא. ובאמת בס' פרי יצחק [להגר"י בלאזער. סי' כ"ו נ"ב נ"ג] כתב דהכפיה הוא דאורייתא ומקרא דהוכח תוכיח, וכ"כ שם ריעו הג"ר נפתלי אמשטרדם. וא"כ צ"ע בדעת הב"ח [וכן פשטות דברי הרא"ש וכנ"ל] למה לא יוכל לכפותו מדין מצות תוכחה.

והנתיח"מ בסי' ג' האם לכפייה על מצות עשה בעינין ב"ד, דהקצות נקט דבעינן וכדהוכיח התוס' בסנהדרין ב' ב' שלכפות לגרש בגט בעינן ב"ד, והנתיח"מ חלק וס"ל דגם בעשה לא בעינן ב"ד. וכן נקט היש"ש בב"ק שם ורוב האחרונים. וצ"ע לדברי כל רבותינו אלה, מזה יענו לקושיית הקצוה"ח מדברי התוס' הנ"ל.

ג יל"ע דבגמ' בר"ה ו' א' אמרינן שעל חייבי קרבנות ב"ד כופין שיביאו קרבנם דכתיב ועשית אזהרה לבי"ד שיעשוך. ומבואר שצריך ב"ד דוקא. ואין לומר דרק ילפינן שבי"ד מצווים ומופקדים על הכפייה משא"כ אינו מצווה לחפש אם יש מישהו שלא הביא קרבן שביאנו [וכ"כ המנח"ח מצוה ח'] - דבכל סוגיית הגמ' שם מבואר שהגמ' מיירי לענין אם היכולת לכופו או לא ולא לענין החיוב, וא"כ שוב צ"ע כנ"ל.

ונאמר בזה ב' תירוצים. האו"ש פ"ד מממרים תירץ, שבגט ובקרבנות בעינן רצונו דוקא, וכדכתיב בקרבנות 'לרצונו' ומש"ה לא מהני הכפייה עד שיאמר בפיו 'רוצה אני', ומה דמהני הכפייה מבואר בב"ב מח שהוא משום דמצוה לשמוע דברי חכמים [ומפורסמים דברי הרמב"ם (גירושין פ"ב ה"ט) דכיון שמוחייב בדבר על פי התורה הרי רצונו לעשות כן, ויצרו הוא שתקפו שלא ליתן, וכיון שהוכה עד שתשש יצרו, וכשאמר רוצה אני כבר גרש לרצונו], ולכן לא מהני אלא בב"ד, אבל בשאר מצוות שפיר מהני כפייה ע"י כל אדם.

והחת"ס [ח"מ סי' קע"ז] הגרש"ש [שער"י ש"ו פ"ה] תירצו באופן אחר, דהגם דמצד הכפייה על המצוות לא בעינן ב"ד מ"מ להוצאת ממון או אשה מבעלה בעינן ב"ד דוקא [ולקמן יבוארו דבריהם בהרחבה].

והנה בס' תועפות ראם [מהגר"א שיף] על היראים מ"ע קס"ד הוכיח מדברי היראים כדברי הקצוה"ח, ממש"כ היראים שם דבשביעית אין החוב נשמט עד שיאמר המלוה משמט אני, ואין כופין ע"ז בזה"ז דבעינן סמוכים וליכא. ומבואר שלכפייה על המצוות בעינן ב"ד. אכן לכאורה מוכח איפכא ממש מזה, דבלא"ה דברי היראים צ"ע שהרי בגמ' בחולין קל"ב א' מבואר שרבה כפה על מ"ע בבבל בלא סמוכים, וע"כ לומר עפ"י ד הגרש"ש ק והחת"ס הנ"ל דשאני פרוזבול שהיא כפייה על מצוה שיש בה הוצאת ממון, דהא לשיטת היראים החוב לא נפקע ממילא עד שישמט וכל עוד שלא אמר משמט אני יש כאן כפייה להוצאת ממון. וא"כ הרי אדרבה מוכח כדברי הנתיח"מ, דאילו להקצוה"ח דס"ל בכל כפייה בעינן ב"ד, יקשה לפי"ד היראים כיצד כפינן בזמן הזה הא ליכא סמוכין.

אמנם יש לדחות ולתירץ דברי היראים גם להקצוה"ח, דלעולם גם ב"ד שאינם סמוכים כופין מדינא דעבדינן שליחותיהו, אך במלתא דלא שכיחא ליכא דינא דעבדינן שליחותיהו [וכמבואר ר"פ החובל דלא עבדינן שליחותיהו אלא בדבר המצוין], והלא כפייה על השמיטה מילתא דלא שכיחא היא שהרי באופן הרגיל כל אדם עושה פרוזבול, א"כ הוי מילתא דלא שכיחא ומש"ה כתב היראים דאין כופין בזה"ז. סוף דבר, דברי היראים יכולים להתפרש בטוב הן להקצוה"ח הן להנתיבות.

ב וענין רצון בגט נכתב בארוכה בשיעור פי' כי תצא תשס"ז.

ואנב: הרמ"א שם הוסיף שברבים יש דין להוכיחו רק פעם אחת וביחיד עד מאה פעמים, והשו"ע הרב הבין כוונתו שבפני רבים יוכיחו פעם אחת ובפני יחיד הרבה. אמנם מקור דברי הרמ"א הוא מדברי הנמוק"י ביבמות ס"ה שמקורו בדברי הריטב"א שם שכתב כמש"ב המשנ"ב דעליו להוכיח את החוטאים הרבים רק פעם אחת ואת היחיד החוטא אפילו מאה פעמים].

ולפי"ז תתיישב שיטת הרא"ש והב"ח שהם נקטו שמצות תוכחה היא רק לאחר העבירה, מדין מחאה אבל אפרושי מאיסורא הוא מדרבנן.

ונראה דהרמב"ם בפ"ו מהל' דיעות ה"ז כתב בגדר מצות תוכחה, הרואה חבירו שחטא או שהלך בדרך לא טובה מצוה להחזירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך, עכ"ל. הרי דס"ל שענין המצוה הוא החזרת חברו למוטב ולא מצד מחאה, ומעתה א"ש דפליגי הראשונים לשיטתם בנידון זה אם מצות תוכחה היא גם קודם העבירה. דהרמב"ם לשיטתו שהוא כדי להחזיר חברו, ודאי הוא קודם העבירה, ועוד עדיפא. ואילו היראים והרא"ש שנקטו כהצד דמשום המחאה, לכן הוא דוקא אחר העבירה ולא לפני כן.

ועב"פ מעתה לפי שיטת היראים והרא"ש והב"ח שדין לאפרושי מאיסורא אינו משום מצות תוכחה, שהרי מצות תוכחה היא לאחר המעשה ול"ש לענין אפרושי מאיסורא שהוא קודם המעשה, שוב צ"ב מנלן מקור לכופו חברו גם בהכאה.

והיה אפשר לומר בפשיטות עפי"מ"ש בקוה"ע סי' ע' בהא דאמרינן בכתובות ל"ג א' דלאו דלא יוסיף הותר מכללו בהכאת ב"ד שהותר לבי"ד להכות את הרשע מ' מלקות. והקשה הקוה"ע, למה לא אמרינן דהותר מכללו אצל כל אדם שיכול להכותו לאפרושי מאיסורא, ותירץ דלאפרושי מאיסורא אי"ז בכלל הלאו דלא יוסיף כלל שהרי זה לתועלתו שלא יעבור איסור, והגע עצמך, רופא המקיז דם לחולה אטו נימא דזהו חובל דלא יוסיף רק הותר מכללו, והרי אי"ז חבלה כלל כיון שהוא לטובתו והצלתו, וא"כ ה"נ הכא כיון שההכאה לאפרושי מאיסורא הוא לטובתו א"כ ל"ש בזה כלל חובל בחבירו ואי"ז נאסר כלל.

ולפי"ז לק"מ מה שהקשינו דמנין לרמב"ם שמותר להכות לאפרושי מאיסורא והרי זהו אסור בלאו דלא יוסיף וכן מה שהקשינו ע"ד הב"ח דההכאה לאפרושי מאיסורא הוא רק מדרבנן, מנלן ההיתר לעבור על לאו דלא יוסיף. ולהנ"ל א"ש, דאין כאן כלל לאו דלא יוסיף כיון שהוא לטובתו.

עוד תירץ שם בקוה"ע על קושייתו בדברי הגמרא בכתובות לפי"מ"ש הרמב"ם ברפ"ה מחובל דלאו דלא יוסיף הוא רק במכה דרך נציון, וא"כ המכה את חבירו לאפרושי מאיסורא אינו דרך נציון. וגם לפי"ז תו א"ש דליכא לאו דלא יוסיף במכה חבירו לאפרושי מאיסורא. ואמנם לפי"ז צ"ע א"כ מהו דאמרינן דלאו דלא יוסיף הותר מכללו אצל מ' מלקות שבי"ד מלקים על לאו והרי ג"ז דרך נציון, וכבר עמד בזה הגר"ח (בסטנסיל בכתובות פו) עיי"ש.

ד. אמנם מתוך שנתבונן בענין נראה שזו"א מספיק לתירץ את הקושיות, ומתוך זה יתבאר ג"כ התירוץ האמיתי לקושיות הנ"ל, וכמו שנבאר. הנה כבר הבאנו את דברי פלוגתת הקצוה"ח

לק"מ ל"ל קרא לרודף דהא איצטריך לקטן ושוגג וכדו' [וכ"כ המנח"ח מצוה ח']. וביותר דחה האו"ש (פ"ד ממרים) דבל"ת אין התר להכותו רק אם יתכן שישמע, ואם לאו אסור אפילו לגעת בשערת ראשו. ועכ"פ יסד הקצות דחלוק מ"ע מל"ת דבעשה כופין אותו עד שתצא נפשו ובל"ת רק מכין אותו הכאה בעלמא.

ז' בזה יש ליישב קושיית הגרעק"א בכתובות פ"ו א', בהא דאמרינן שם במה דברים אמורים במצות ל"ת אבל במ"ע עד שתצא נפשו, ותמה הגרעק"א דהרי אין שום חילוק בין ל"ת לעשה, שהרי בל"ת דלוקה ארבעים מיירי לאחר העבירה אבל קודם העבירה מכין אותו לאפרושי מאיסורא כמו במ"ע. ולהנ"ל א"ש, דבל"ת כופין אותו רק בהכאה בעלמא אבל במ"ע עד שיאמר רוצה אני. אבל עדיין צ"ל מלשון הברייתא דכיון דבל"ת מיירי במלקות ארבעים מהו לשון 'במה דברים אמורים'.

ז"ל נראה, דהנה הרמ"ך בפ"ו מחמץ הי"ב בכתבתו"ד כהקצוה"ח דעשה כופין אותו עד שתצא נפשו ובל"ת הוא רק הכאה בעלמא, אבל הוא לא ביאר דבריו מטעם דאהבה גדולה מיראה. ונראה לבאר בכוננתו, דהנה בגמ' בחולין ק"י ב' אמרינן דכל מ"ע שמתן שכרה בצדה אין ב"ד של מטה מוזהרין עליה, ופירש"י הטעם כיון שמפסיד שכרו בקיום המצוה זהו עונשו. ולפי"ז נראה דבל"ת שמקבל מלקות כ"ש שאין ב"ד של מטה מוזהרין עליה, דעונש המלקות שלאחר העבירה הוא המשמש גם ככפיה והרתעה קודם העבירה, ולזה אין מכין אותו עד שתצא נפשו. ולהלן יתבאר עומק דברי הרמ"ך.

ז"ל פ"ז א"ש לשון הגמרא 'במה דברים אמורים', דבל"ת מתקיימת הכפיה לפניו ע"י הרתעת עונש מלקות ארבעים שאמרה תורה לאחריו, ואילו בעשה שאין בו עונש [ואין מתן שכרה בצדה], יש דין כפיה בהכאה לפניו.

ז' בזה יובנו דברי הה"מ פ"א מאיסור"ב ה"ח שהביא המקור לדברי הרמב"ם שם שרשאין ב"ד להכות מי שעבר על מ"ע לאחר שעבר כדי להרחיקו מהעבירה, מהברייתא הנ"ל דכתובות פו. [ובמאירי ביבמות ג' ב' נסתפק בזה]. וצ"ע כיצד למד זאת מהברייתא, הלא הברייתא מיירי בהכאה שקודם שביטל העשה כדי לכופו לקיימו. ולהנ"ל א"ש, דלמד המ"מ שבעשה שאין בו מלקות של עונש אחר ביטולה איכא הכאה לצורך כפיה בין לפניו ובין לאחריו. דלא כלאוין שיש בהם עונש דמלקות אחר שעבר.

ז' הנה בחידושים המיוחסים לר"ן בחולין קל"ב א' [ואינם להר"ן] כתב דמה שכתבה הברייתא שבל"ת אין כופין עד שתצא נפשו ובעשה כופין עד שתצא נפשו, אין החילוק בין ל"ת לעשה, אלא החילוק הוא בין לפני העבירה ולאחריה. ומבואר שהוא נתקשה בקושיית הגרעק"א מ"ש בין עשה לל"ת וביאר דבאמת אין חילוק בזה, רק החילוק הוא האם הוא להבא או למפרע. ולפי"ז נמצא שגם בל"ת מכין אותו עד שתצא נפשו וזה דלא כהקצוה"ח הנ"ל. וצ"ע לדבריו שהרי הוכחנו לעיל שהברייתא מיירי בב"ד דוקא, ולפי דבריו יימצא דגם בלא תעשה בעינן ב"ד, וזה תימא שהרי בגמ' בב"ק כ"ח א' מפורש דכל אדם יכול לכפות על ל"ת, וצ"ע.

אמנם לכאורה איכא הוכחות גדולות אחרות מהראשונים [והגמרא] לדברי הקצוה"ח, דהנה בסנהדרין יח. איתא כהן גדול דנים אותו דיני נפשות בב"ד של ע"א ולא בב"ד של כ"ג דכתיב וכל הדבר הגדול יביאו אליך, מאי הדבר הגדול דבריו של גדול, יביאו אליך ומשה רבינו בב"ד של ע"א חשיב, ואמרינן שם דהיינו לדיני נפשות אבל על עשה ולא תעשה בב"ד של שלשה סגי. וצ"ע דבשלמא בל"ת שייכי ב"ד לענין מלקות אבל לענין עשה מה שייכות של ב"ד בזה, וביאר היד רמ"ה שם דמיירי לענין כפיה על מ"ע, ומבואר דבעינן ב"ד לכפיה של עשה.

עוד הוכחה גדולה מדברי הר"ן בחדושיו בב"מ ס"א ב' דמבואר דגרס בגוף הברייתא בכתובות פו 'בית דין' כופין אותו עד שתצא נפשו. ובאמת גם לגרסה שלפנינו ודאי פשוט לשון הברייתא משמע דמיירי בב"ד. דריש לשון הברייתא הוא במה דברים אמורים במצות ל"ת אבל במ"ע כופין אותו עד שתצא נפשו, ופירש"י דל"ת היינו מלקות ארבעים, וזה הרי ע"י ב"ד וא"כ ה"ה גם לענין עשה משמע שבעינן ב"ד. וכן משמעות דברי הרמב"ן בפרשת יתרו [כז], כמו לולב וציצית איני עושה, סוכה איני עושה, שסנהדרין היו מכין אותו עד שיקבל עליו לעשות או עד שתצא נפשו עכ"ל. ומבואר דבעינן ב"ד לכפות על המצוה [וגם לשון החינוך במצוה ו' דבי"ד כופין אבל שם י"ל דהיינו שבי"ד מופקדים לכפות, אבל ברמב"ן משמע שמיירי על הכח לכפות], וצ"ע מכ"ז ע"ד היש"ש והנתיה"מ שנקטו שאין צריך ב"ד בכפיה על מ"ע.

ה. ונראה בזה, דהנה הקצוה"ח [במשובב שם] הוסיף שיש עוד חילוק בין עשה לל"ת לגבי כפיה, שבל"ת כופין אותו לפני המצוה רק בהכאה בעלמא ובמ"ע עד שתצא נפשו. והוסיף שביארו הטעם בעלי המוסר הראשונים שכיון שעשה גדול מל"ת, שעשה מיראה ול"ת מאהבה. והנה בס' אמרי בינה [חומ"מ הל' דיינים סי' ט'] כתב דכוונת הקצוה"ח לדברי הרמב"ן בפ' יתרו, אבל ברמב"ן שם לא נמצא זאת רק כתב שם דעשה גדול מל"ת שעשה מאהבה ול"ת מיראה אבל לא מיירי לענין כמה מכים אותו. וגם שהקצות אין דרכו לכתוב להרמב"ן 'בעלי המוסר הראשונים', רק כוננתו לדברי החרדים בהקדמה שכתב כן. ואמנם כבר נפתח הדבר בראשונים, והוא בפירוש המיוחס לרמב"ן בשיר השירים [והוא מרבינו עזריאל] (פ"ד) שכתב כן.

ז"ש להעיר דמה שנקט הקצות דבמ"ע מכין עד קרוב לשתצא נפשו אינו מוסכם, דבאמת הרמב"ם בסה"מ [סוף שורש י"ד] ובפיה"מ [פ"ד דכתובות מ"ן] כתב בזה"ל מכלל מצות עשה שהוא מן החיוב להלקות האדם עד שיעשה מצוה זאת שיש לו לעשותה באותו הזמן או ימות עכ"ל. אמנם רבינו יונה (בשיטמ"ק כתובות פו) כתב שהוא רק הכאה בעלמא.

גם ילה"ע בדברי הקצוה"ח שם, שהביא הוכחה לדבריו שבל"ת הוא רק הכאה בעלמא, שהרי דוקא ברודף ילפינן מנערה המאורסה בסנהדרין ע"ג א' שניתן להצילו בנפשו משא"כ בשאר ל"ת. וצ"ע תיפול"ש שכופין על ל"ת עד שתצא נפשו, וע"כ כנ"ל. ואמנם יש לדחות הראיה בפשטות דהרי הדין שמכין אותו עד שתצא נפשו אינו עד שתצא נפשו ממש שהרי אין היתר להרוג אדם על מצוה עשה, ועוד דרודף הרי נהרג גם הוא אם קטן או שוגג דהחיוב הוא משום הצלת הנרדף ולא משום חיוב הרודף וא"כ

על המצוות שבין אדם למקום המסורה לכל אדם, מ"מ להוצאת ממון או אשה מבעלה בעיניו ב"ד דוקא, כי אלו בגדר שפיטה והשתררות והיא לעולם אינה מסורה אלא לדיינים.

ומעתה יובן דכמו כן אף בגדר כפייה על המצוות שבין אדם למקום, הכאה עד שתצא נפשו מסורה לב"ד דוקא ולא לכל אדם דאין לך השתררות וכפייה גדולה מזו, ולא תהא הוצאת נפשו קלה מהוצאת ממון ואשתו.

מענה התיישבו הקושיות דלעיל על שיטת היש"ש והנתיבות ורוב האחרונים דאף כפייה על מ"ע מסורה לכל אדם, מהברייתא בכתובות פו וכל הני דוכתי דהוזכרו ב"ד דווקא, דהתם מיירי בהכאה מרובה עד שתצא נפשו וזה מסור רק לב"ד. וכמו"כ תתורץ קושית המיוחס לר"ן (בחולין קלב) שנקט דהברייתא בכתובות מיירי גם לענין על לאוין ואפ"ה הוזכרו ב"ד - דכאמור לענין הכאה מרובה עד שתצא נפשו, לעולם אין הדבר מסור אלא לב"ד דוקא.

ז. אכן היש"ש והחת"ס נקטו דכל אדם רשאי להכות חברו כדי לכופו על המצוות עד שתצא נפשו. ומעתה צריך עיון רב בטעמם הלא אין לך השתררות על האדם גדולה מזו ואמאי אין צריך ב"ד.

נראה בזה, דהנה בדין עביד איניש דינא לנפשיה נראה מוכח מכמה דוכתי שאינו רק היתר בעלמא ליטול ממון המגיע לו אלא שנעשה הכופה כשליח ב"ד. ויש להאריך בזה במק"א, ונביא בכאן שתי ראיות לכך. הנה מלבד שכ"ה לשון הגמ' בב"ק כ"ח א' 'שנעשה ידה כשליח ב"ד' עוד יש להוכיח כן, דהנה הרא"ש סופ"ק דב"ק כתב דהא דמועילה תפיסה בקנס בזה"ז אע"ג דליכא סמוכין, הוא מעיקרא דדינא דעביד איניש דינא לנפשיה. ותמוה, שהרי קודם העמדה בדין אין חייב הנתבע לשלם ואפילו לצי"ש וכמבואר בתוס' כתובות ל"ג ב' מהירושלמי. וביאר בקוב"ש ח"ב סי' י"ג דס"ל לרא"ש דבקנס יש חיוב גם לפני העמדה בדין אלא שתשלומי הקנס וגבייתם צריך שיהיו בכפייה ע"י ב"ד דווקא. וצ"ע מזה תורץ סו"ס הלא התופס אינו ב"ד. ומוכח כנ"ל דהוא חשיב כשליח ב"ד. וכן מבואר מדברי הש"ך בס' תקפו כהן סי' פ"ז [ומקורו מבעה"ת שער י"ד ח"ב ס"ז] שכתב דמי שנטל ממון מכח דינא דעביד איניש דינא לנפשיה וטעה בשיקול הדעת אין הממון חוזר דהו"ל כדדין שטעה בשיקול הדעת, ומבואר כנ"ל שחשיב הוא כשליח ב"ד 'ול' הש"ך שם דאומר אני הוא הדיין, וזהו כנ"ל].

ומעתה יתיישב, דהנה רש"י בב"ק כ"ח א' ביאר דהא דרשאי הרב להכות את עבדו לאפרושי מאיסורא הוא משום דהאי דינא לאו לנפשיה עביד. וצ"ע דהרי רש"י מיירי לענין הכאה לאפרושי מאיסורא ומה ענין זה לעביד איניש דינא לנפשיה, ולהנ"ל א"ש, דרש"י נתקשה למה בכלל יכול להכותו הרי יש כאן השתררות על האדם, וע"ז תירץ רש"י דכיון שאינו לנפשיה נחשב הוא כשליח בית דין לענין זה. ובאור הדברים דהא דהב"ד מופקדים על כפיית המצוות הוא כנציגים של כלל ישראל, ולענין זה הכופה הוא העומד במקום כלל ישראל וחשיבא ידו כיד הב"ד.

ומעתה מובנת סברת היש"ש והחת"ס, שכיון שנעשה ידו כשליח ב"ד שוב יש לו כח כפייה של ב"ד ויכול להכות עד שתצא נפשו כמותם. [אמנם הוסיף מהרש"ל שם: 'ודוקא באדם מוחזק

ז. והנראה בזה בהקדם הסוגיא בב"ק כ"ז ב' דההוא גרונתא [-בור מים] דבי תרי דכל יומא הוה דלי חד מנייהו אתא חד קא דלי ביומא דלא דיליה א"ל יומא דידי הוא לא אשגח ביה שקל פנדא דמרא [- ביד יד של הגרזן] מחייה א"ל מאה פנדי בפנדא למחייה, אפילו למ"ד לא עביד איניש דינא לנפשיה במקום פסידא עביד איניש דינא לנפשיה. ותמה בקוב"ש שם דלמה לן נידון מיוחד אי עביד דינא לנפשיה, תיפו"ל דיש כאן אפרושי מאיסור לאו דלא תגזול ובזה כופין על המצות ככל ל"ת שהרב מכה לעבדו הנרצע שאינו רוצה לצאת ביובל.

נראה בזה דהנה כבר הבאנו בכמה דוכתי את דברי הגרש"ש ריש ש"ה שתירץ קושית מהר"י באסאן למה בכל ספק ממון אמרינן הממע"ה ולא אמרינן שנלך לחומרא כיון דהוי ספק לא תגזול וספק דאורייתא לחומרא, ותירץ הגרש"ש דיש להבחין בין תורת המצוות והאיסורים לתורת המשפטים, דהנה המושג בעלות יסודו בתורת המשפטים והוא ענין מציאותי בלא תלות לאיסור לאו דלא תגזול, דיש מציאות קיימת שהוא הבעלים, ומציאות זו אינה ענין למצוה או לעבירה, ותחילה עלינו לדון מתורת המשפטים מה המציאות הקיימת, האם יש בעלות לראובן אם אין, ורק אחר הכרעת הדין מתורת גדרי תורת המשפטים נוסף עוד הלאו דלא תגזול שעניינו לא לגזול את מי שהוא בעלים על פי תורת המשפטים. ובזה תירץ הגרש"ש קושית המהר"י באסן, דכיון דמכח תורת המשפטים הוכרע שבספק דין הממון להישאר אצל המוחזק, תו אין בזה משום ספק איסור גזל, דאדרבה איסור גזל מורה שלא להפך הך דין דהמע"ה שנקבע מכח תורת המשפטים.

וי"ש להוסיף לדברי הגרש"ש שדיני ממונות שמתורת המשפטים אינם כדין מצוות ועבירות שבין אדם למקום, דבמצות של בין אדם למקום אם אינו יודע את ההלכה הרי הוא שואל את פי המורה והוא יורה לו את ההלכה הפסוקה מכבר, אמנם בחושן-משפט אין הדבר מסור למורה הוראה אלא לשופט ודיין, דאין הדיין רק מורה לו את ההלכה המקובלת מכבר אלא מחיל פסק דין באופן חיובי המחייב את שני הצדדים. והראיה לזה דדיין שטעה בשיקול הדעת שכל זמן שלא חזר בו הדין קיים, ובדיני או"ח ויו"ד ודאי אינו כן, שמורה הוראה שהכשיר לולב בטעות ודאי נשאר הלולב פסול כדמעיקרא, דבאו"ח ויו"ד המורה הוראה רק מגלה לשואל את ההלכה הפסוקה מכבר, ודלא כדיין בדיני חו"מ שהוא פוסק את הדין ולפי פסיקתו נקבעת חלות הדין. ועומק הענין בזה דבדיני ממונות הדין הוא בין שנים ונחוצה השתררות על האחד לכופו ביחס לחברו, ולכן מסור הדבר לשופט דוקא, ששפיטה עניינה הנהגת השתררות.

מענה תתורץ קושית הקוב"ש, דענייני הממונות והמשפטים נמסרו מעיקרם לשופט ולדיין ואינם ענין לכפייה על מצוות שבין אדם למקום, והלאו ד'לא תגזול' כל עניינו שלא להפך את תורת המשפטים, ותורת המשפטים אינה מסורה אלא לדיינים, ולכן לא באה הגמרא אלא מכח הדין המחודש דעביד איניש דינא לנפשיה?.

ומעתה מובנים היטב דברי החת"ס והגרש"ש"ק שאף בדיני כפייה

ג ואע"ג שהוא יודע שהממון שייך לו והמציאות ברורה לנגד עיניו שזה שואב מים מבאר וגזול את אשר לו, מ"מ אינו רשאי לכופו ע"י שמואש ידו צד אחר והממון שייך לחבירו, ודיני המשפטים באופן זה נמסרו לב"ד - הוספה לאחר השיעור.

מ"ע למה הכאה בעלמא יכולים, ולהנ"ל א"ש, שכדי להשתרר על האדם בעיני כח ב"ד ואילו להכאה בעלמא על המצוות לא בעיני, וא"כ בשלמא הכאה בעלמא יכולים הם ככל אדם שכופה על המצוות משא"כ להכאה עד שתצא נפשו בעיני לזה כח ב"ד, ובמ"ע שמתן שכרה בצדה אין כח ב"ד, וא"ש.

וּלְפִי"ז א"ש דברי הרמ"ך הנ"ל, דלהכאה בעלמא לאפרושי מאיסורא שאינה מעשה השתררות לא בעיני ב"ד ולזה יכול להכותו מדנפשיה, משא"כ למכה רבה בעיני ב"ד ואין ב"ד מוזהרין ע"ז ואין הדבר מסור להם.

וְבוֹזָה יתיישבו דברי הרא"ש בב"ק ל"ג א' שכתב דעביד איניש דינא להציל אחיו וקרובו מיד מכהו דחשיב כדינא לנפשיה דכגופו דמי, והביא ראיה לזה מהא דמבואר בב"ק כ"ח דאשה עושה דינא לנפשיה להציל את בעלה. ושוב כתב הרא"ש שגם להציל שאר אדם מישראל רשאי להכות את המכה להפרישו מאיסורא. וכבר תמה הסמ"ע (בסי' כ"א), דאם הוא בכל ישראל מה מעליותא של אחיו בזה.

וְלִרְהַנֵּי"ך א"ש, דס"ל להרא"ש דבאחיו דהוא משום עביד דינא יוכל להכותו מכה רבה, משא"כ באחר אינו יכול להשתרר עליו ויכול להכותו רק הכאה בעלמא [וכמדוייק בלשון הרא"ש דמכהו לאפרושי מאיסורא].

לכשרות שידוע שלשם שמים עשה, והוא אדם חשוב ומופלג, אבל בסתמא דאינשי לאו כל כמיניה, דא"כ לא שבקת חי לכל בריה, וכל אדם ריק ילך ויכה חבירו על דבר הוכחה כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, והתורה לא נתנה רשות ומקל ורצועה אלא לדיין, או לאדם חשוב שראוי להיות דבריו נשמעים ג"כ לפי שעה מותר להכות חבירו ולהפרישו מאיסורא. והכל לפי ראות עיני הדיין].

וּלְפִי"ז מבוארים דברי הרמ"ך הנ"ל בפ"ו מהל' חמין שכתב דבל"ת יכול להכותו רק הכאה בעלמא ובעשה יכול אפילו עד שתצא נפשו, ולעיל ביארנו החילוק דבל"ת שעונשו בצדו דלוקה ארבעים, אין בו דין כפיה עד שתצא נפשו, דלא עדיף ממ"ע שמתן שכרה בצדה שפירש"י שאין מכין אותו כיון שמפסיד שכרו. אלא דאכתי צ"ב דא"כ מהיכ"ת שהכאה בעלמא יכול להכותו. ולהנ"ל א"ש היטב, דהנה התוס' בב"ב ח' ב' הקשו בהא דמצות עשה שמתן שכרה בצדה אין ב"ד של מטה מוזהרין ע"ז, ותמהו התוס' דהרי רבא אכפייה לר' נתן בר אמי על הצדקה, ותירצו בשם הריב"א דאין ב"ד מחוייבין להכותו אבל אם רצו יכולים. והמרדכי [סי' ת"צ] הוסיף [והביא דבריו בדרכ"מ יור"ד סי' רנ"ח] דבזה אינם יכולים להכותו עד שתצא נפשו רק הכאה בעלמא. וצ"ב ממ"נ אם יכולים לכופו יכופו אותו ככל מ"ע עד שתצא נפשו ואם אינו ככל

